

nych z licznych źródeł, najczęściej z terenowych pracowni planowania przestrzennego. Prowadzone analizy urbanistyczne ujawniły rzeczywiste zmiany w zagospodarowaniu, jakie zaszły w Polsce Ludowej w poprzednim ćwierćwieczu. Dokumentowały one, że zadekretowana ustrojowo w Polsce planowa gospodarka rozwijała się spontanicznie w zakresie gospodarowania przestrzenią, szczególnie w małych miastach, a w miastach szybko rosnących zaowocowała monotonią zabudowy osiedlowej i gigantomanią terenową dzielnic przemysłowo-składowych. Centra miast i ich śródmieścia odbudowano lub przekształcono z pogwałceniem ładu przestrzennego, włączając pomiędzy zachowane resztki zabudowy historycznej typowe bloki mieszkalne, wolnostojące pawilony usługowe i gmachy administracji publicznej. Cechy małych miast, a także teoretyczne możliwości ich wyprowadzania ze stanu degradacji, zostały opisane w kilku publikacjach pracowników Instytutu¹⁶.

Osiągnięcia konkursowe (il. 11), często dotyczące dużych przedsięwzięć inwestycyjnych, a także w licznych przypadkach praca za granicą, pozwoliły kadrze dydaktycznej uzupełniać doświadczenia uczelniane indywidualną praktyką zawodową. W latach 70. XX w. liczni architekci wkraczali na pole projektowania urbanistycznego i planowania przestrzennego, czego dowodem była ich znacząca obecność w Biurze Planowania Rozwoju Warszawy i uczestnictwo w planowaniu wielkich założeń urbanistycznych Warszawy i jej aglomeracji. Urbanistyka ponownie stała się atrakcyjną pracą dla architektów, co na Wydziale zaowocowało zwiększoną liczbą dyplomów urbanistycznych.

Taką prestiżową pracą było uczestnictwo w latach 1972-1973, pod moim kierunkiem, grupy młodych urbanistów z Wydziału Architektury, uzupełnionej ekspertami z zewnątrz, w precedensowym konkursie na koncepcję zagospodarowania przestrzennego Warszawskiego Zespołu Miejskiego (WZM) dla

okresu perspektywicznego – 1990, na tle planu kierunkowego¹⁷. Podstawowym problemem dociekań projektowych była prezentacja przyszłego modelu przestrzennego WZM, zbilansowanego pod względem liczby ludności i miejsc pracy z wytycznymi regionalnymi. Wynikiem tego konkursu był sporządzony i uchwalony w 1978 r. plan zagospodarowania przestrzennego województwa warszawskiego.

Wymiana pokoleniowa w Instytucie Urbanistyki i Planowania Przestrzennego zaczęła zaznaczać się już na początku lat 80. XX w. Prof. K. Wejchert przeszedł na emeryturę w 1979 r., wcześniej zmarła doc. Jadwiga Guzicka. Miejsce dyrektora Instytutu od 1978 r. zajął prof. Adolf Ciborowski. Lata 80. były okresem trudnym i burzliwym, szczególnie z uwagi na kondycję polityczną i gospodarczą kraju. Wątek zmian pokoleniowych skomentowała prof. Hanna Adamczewska-Wejchert, publikując artykuł pt. *Warszawskiego Wydziału Architektury portret własny*¹⁸. W artykule tym autorka wysunęła cztery tezy nauczania. Pierwszą, że istotą nauczania są ludzie, a nie program. Zwróciła uwagę na zakłóconą w PRL ciągłość w międzypokoleniowym przekazywaniu kompetencji dydaktycznych niewspółgrającą z procesem zdobywania pozycji naukowej. Drugą, że niezawisłość pedagoga jest podstawą tworzenia szkoły, a nadmierne administracyjne jej skrępowanie jest godne ubolewania. Trzecią, że warunki rozwoju kadry są podstawą jej poziomu, a droga kariery pracownika dydaktyczno-naukowego jest zbyt długa i narażona na niekorzystne przerwy i załamania. Czwartą, że oblicze Wydziału kształtowane jest przez kolejne generacje studentów, którzy niestety, poprzez masowe kształcenie, dezintegrują się i tracą zawodową solidarność.

W ramach Zakładu Urbanistyki w roku akademickim 1981-1982 utworzone zostały trzy pracownie: prof. H. Adamczewskiej-Wejchert, doc. J.M. Chmielewskiego oraz doc. Z. Hryniaka. Każda z tych pracowni rozwijała wejchertowską szkołę projektowa-

¹⁶ H. Adamczewska-Wejchert, K. Wejchert, *Małe miasta*, Arkady, Warszawa 1986; S. Gzell, *Fenomen małomiejskości*, Wyd. IUiPP PW, Warszawa 1987; *Ścieżka urbanistyczna*, praca zbiorowa, PWN, Warszawa - Łódź 1990 i inne.

¹⁷ W konkursie uczestniczyły cztery ekipy projektantów: Biura Planowania Rozwoju Warszawy pod kierunkiem Juliusza Wilskiego, tzw. Grupy Młodych Architektów SARP pod kierunkiem Adama Kowalewskiego, Politechniki Warszawskiej pod kierunkiem Jana Macieja Chmielewskiego oraz z Instytutu Kształtowania Środowiska pod kierunkiem Andrzeja Jędraszki i Wojciecha Karbownika. Zespół z PW tworzyli: J.M. Chmielewski,

A. Gawlikowski, S. Gzell, Z. Jońca, Z. Knapp, J. Olszewski, wspomagali ich eksperci: R. Grabowski (program), H. Jurkowski, T. Malinowski, L. Rudziński (transport), K. Czarnota-Bojarska, J. Głuchowski, W. Urbanowski (infrastruktura inżynierska), W. Onitcz (środowisko), J. Ogiński (problematyka społeczna) oraz studenci: E. Gofron, J. Grochowski, E. Latek, konsultacje: H. Adamczewska-Wejchert, E. Kopeński, K. Wejchert.

¹⁸ H. Adamczewska-Wejchert, *Warszawskiego Wydziału Architektury portret własny*, „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki”, R. 1988, z. 2.

nia urbanistycznego uzupełniając ją o indywidualnie dobierane aspekty planistyczne i architektoniczne występujące w rozwoju miast.

4. Zmiany programu nauczania urbanistyki wobec przemian gospodarczych

W 1976 r. program nauczania zatwierdzony przez Ministerstwo Nauki Szkolnictwa Wyższego i Techniki¹⁹ skrócił studia na kierunku architektura do 9 semestrów. Wprowadzono więc nauczanie urbanistyki już na semestrze III i IV.

Cykl zajęć rozpoczynały wykłady i ćwiczenia z elementów kompozycji urbanistycznej, następnie na semestrze V i VI wykładane były „Zasady budowy miast” z równoległymi ćwiczeniami projektowymi: semestr V - projekt zespołu mieszkaniowego i semestr VI - projekt planu ogólnego miasta. Na semestrze VII cykl kończył nowy temat projektowy: plan szczegółowy fragmentu miasta bądź całego miasta małego. Na semestrze VII i VIII prowadzone były również wykłady z planowania przestrzennego i projektowania regionalnego, wsparte projektem regionalnym wykonywanym na semestrze VIII. Problematyka urbanistyczna występowała również w treściach wykładów i ćwiczeń z Historii Architektury i Urbanistyki prowadzonych od semestru I do VII. Na semestrze VIII istniał projekt wybieralny, który realizowany był jako projekt przeddyplomowy dla studentów pragnących wykonać pracę dyplomową z tematyki urbanistycznej. Przy skróconym kursie kształcenia urbanistyki wprowadzane były różne przyspieszone formy nauczania. Na przykład na semestrze VIII wprowadzony został projekt klauzury, który miał uzupełnić brak projektu ośrodka usługowego (il. 12 i 13).

Sposób prowadzenia projektu planu szczegółowego stanowił nowe wyzwanie dydaktyczne. Nie było wówczas wzorców dla takiego tematu projektowego, a zwłaszcza nie było ujednoczonego poglądu, co student powinien przedstawić do oceny. Uznaliśmy, że podstawową umiejętnością, jaką ma on wynieść z tego ćwiczenia, powinna być zdolność kreacji wizji przestrzennej, do jakiej należałoby dążyć podejmując decyzje planistyczne i inwestycyjne w danej jednostce osadniczej. Sposób i technika sformalizowanego zapisu rysunku planu nie wydawała się

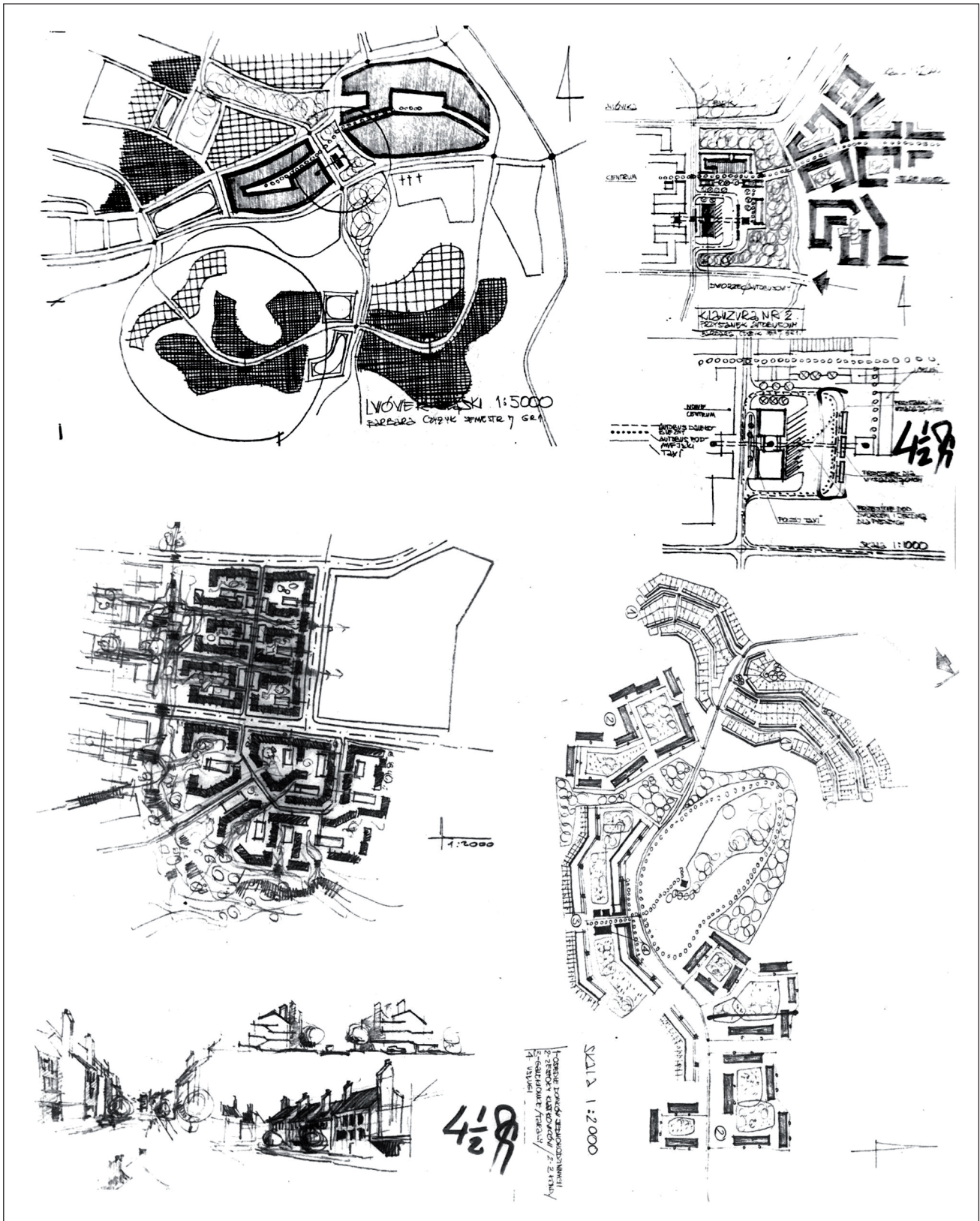
wówczas właściwą formą nauczania w ramach zajęć z urbanistyki na Wydziale Architektury (il. 14).

Prowadząc zajęcia oparliśmy się więc na naszych doświadczeniach projektowych, realizowanych w ramach tzw. gospodarstwa pomocniczego. Lata 70. XX w. były okresem, w którym miasta i odradzające się gminy poszukiwały rozwiązań zindywidualizowanych, wolnych od rutynowych projektów, wykonywanych w miastoprojektach, pracowniach planistycznych i biurach spółdzielczości mieszkaniowej. Wykonywane przez nas prace projektowe miały zawsze charakter eksperymentalny i traktowane były jako studia do planów szczegółowych, których formalnie wówczas zazwyczaj nie uchwalano. Pomocne były one jednak władzom terenowym przy podejmowaniu licznych decyzji rozwojowych. W ramach tych prac projektowaliśmy osiedla mieszkaniowe w Giżycku i Szczytnie, centrum w Łomży (il. 15), strefę centralną Muszyny, zagospodarowanie ciągu rzeki Jeziorki w Piasecznie i inne.

Dzięki uczestniczeniu w planowaniu, a także w związku z partycypacją w większych tematach naukowych, można było modyfikować kursowe zadania projektowe wydawane studentom, urealniam je bogatymi danymi o stanie istniejącego zagospodarowania i wzbogacając o nową problematykę. W projektach studenckich zaczęliśmy silniej zwracać uwagę na istniejącą zabudowę, podziały parcelacyjne, wartości kulturowe i przyrodnicze środowiska, jednak zawsze kierując się zasadami kompozycji urbanistycznej. Chodziło w dużym stopniu o to, aby udowodnić, że istnieje możliwość odtworzenia tego, co zostało z walorów urbanistycznych utracone, zatarte bądź zniszczone. Podejmowano próby czytelnego wyodrębnienia przestrzeni publicznych i wzbogacania ich o nowe formy i treści. Uzupełniano tworzywo urbanistyczne, wprowadzając zabudowę wielofunkcyjną, zróżnicowaną wysokościami i formami dachów. Do łask wróciły ulice i place, wyznaczone elewacjami budynków. Kształtowano formy zieleni, nadając jej miejski charakter. Pojawiło się pojęcie detalu urbanistycznego, organizującego wnętrza urbanistyczne i wnikałającego do wnętrza gmachów użyteczności publicznej.

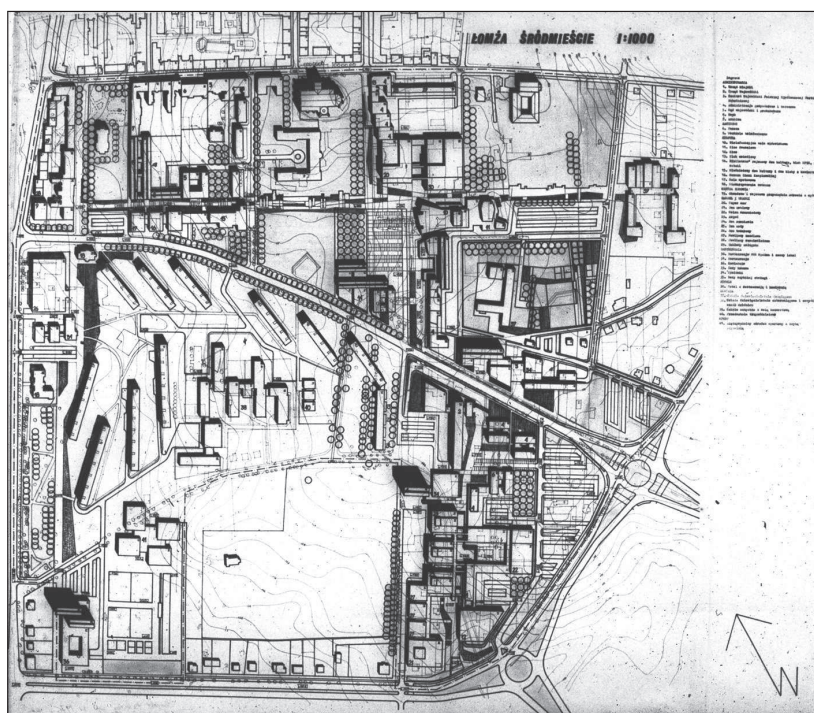
Projekty studenckie zaczęły się różnić. W znacznym stopniu zależało to od prowadzącego projekt i wydanego tematu. Następowo stopniowe usa-

¹⁹ Program studiów magisterskich dla kierunku Architektura, zatwierdzony przez MNSWiT, Wyd. PW, Warszawa 1977.

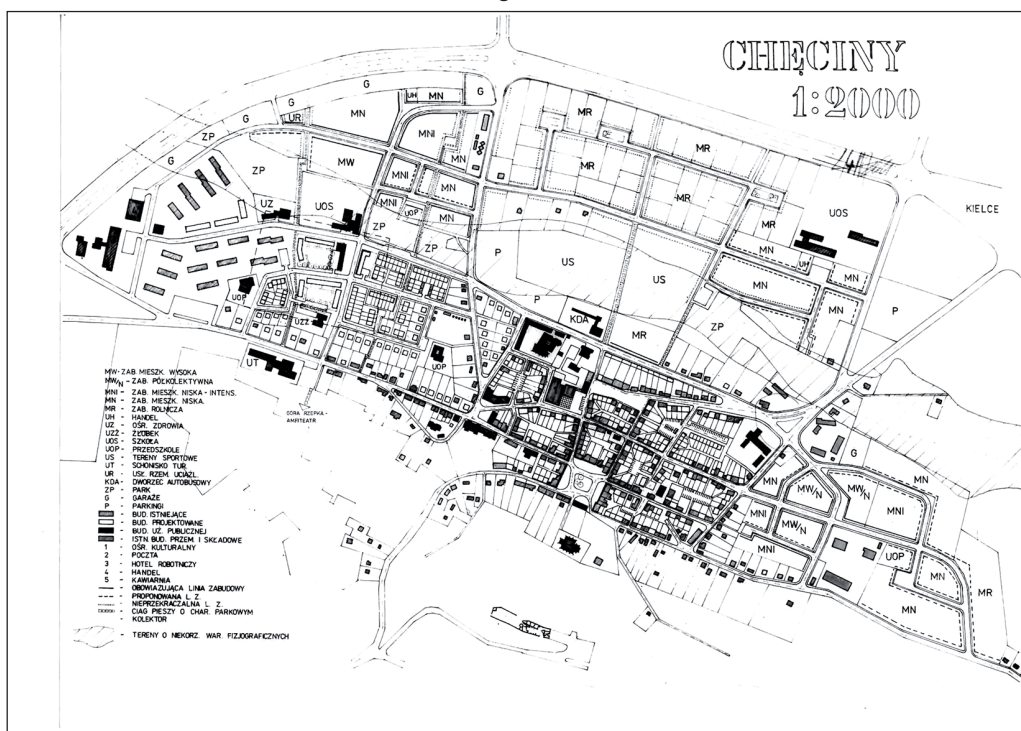
12. Projekty klauzurowe wprowadzone zostały na sem. VIII w r.a. 1976/77 w ramach tzw. projektu przejściowego. Celem ich było przygotowanie studentów do pracy dyplomowej ukierunkowanej na zagadnienia urbanistyczne. W ramach dyplomu bowiem rozwiązywano równoległe, w kilku skalach i z różną szczegółowością te zagadnienia, od struktury przestrzennej całego miasta poczynając, a na architektonicznym charakterze zabudowy kończąc. Źródło: archiwum KUiGP

12. Students studio works performed during the exercises in 8th semester, academic year 1976/77 as a part of so called introductory design project. Its purpose was to prepare students for master diploma project focused on urban issues. As part of a diploma work students solved these issues in different scales and with several detail, starting from the spatial structure of the whole city, ending with the character of the architecture. Source: Chair of Urban Design and Town Planning archives

15. Projekt studium do planu szczegółowego centrum Łomży wykonany w ramach działalności gospodarczej Instytutu przez prof. Hannę Adamczewską-Wejchert, dr Jana Macieja Chmielewskiego i mgr Andrzeja Gawlikowskiego. Źródło: archiwum własne prof. J.M. Chmielewskiego

15. Design project for detailed plan of Łomża central zone, prepared in the Institute of Urban and Planning Design by Professor Hanna Adamczewska-Wejchert, Doctor Jan Maciej Chmielewski and Andrzej Gawlikowski, MSc. Source: Chair of Urban Design and Town Planning archives

16. Projekt planu szczegółowego małego miasta Chęciny wykonany w zakładzie prof. H. Adamczewskiej-Wejchert, na sem. VIII, w r.a. 1983/1984. Projekt opracowano w skali 1:2000 z fragmentem w skali 1:500. W sposobie graficznej prezentacji projektu, dla zaznaczenia etapowania rozwoju przestrzennego tego miasta, połączono zapis stosowany w planach ogólnych, ukazując kierunek rozwoju, ze szczegółową kreacją form zabudowy dla najbliższej perspektywy rozwojowej. Źródło: archiwum KUiGP

16. Design project for detailed plan of a small town Chęciny prepared in the Section of Professor H. Adamczewska-Wejchert, in the 8th semester, academic year 1983/84. Project was prepared in 1:2000 scale and 1:500 scale of its part. The graphic presentation of project stressed development phases of the city, partly presented by building structure and partly by planning regulation of the development. Source: Chair of Urban Design and Town Planning archives

modzielnienie się kadry asystentów i adiunktów, w związku z ich indywidualnie zdobywanymi doświadczeniami zawodowymi (il. 16).

Sytuacja ta jednak nie miała znaczącego wpływu na sposób nauczania projektowania urbanistycznego, poza zmianami, jakie nastąpiły na Wydziale w programie studiów od 1983 r. Przywrócono wówczas ponownie dziesięcosemestralny program nauczania i zwiększono liczby godzin na ćwiczeniach projektowych. Realizowany przez Wydział kierunek nauczania nazwany został wówczas „Architektura i Urbanistyka” /AiU/. Nauczanie urbanistyki rozpoczynały na semestrze IV wykłady i ćwiczenia pt. „Elementy kompozycji urbanistycznej”, prowadzone przez prof. dr hab. Zdzisława Hryniaka. Wykłady i ćwiczenia pt. „Zasady Budowy Miast” prowadzone były na semestrach V i VI przemiennie przez prof. dr hab. Hannę Adamczewską-Wejchert i przeze mnie, równoległe z projektami urbanistycznymi zespołu mieszkaniowego – semestr V (il. 17).

Na semestrze VI powrócił projekt ośrodka usługowego (il. 18 i 19). Na semestrach VII i VIII były prowadzone dwa projekty planistyczne: plan ogólny miasta (il. 20) i plan szczegółowy fragmentu miasta. Prace projektowe nad dyplomem z problematyki urbanistycznej musiały być skrócone do jednego semestru, gdyż zlikwidowany został tzw. projekt przeddyplomowy. Miało to być może wpływ na zmniejszenie się liczby dyplomów urbanistycznych.

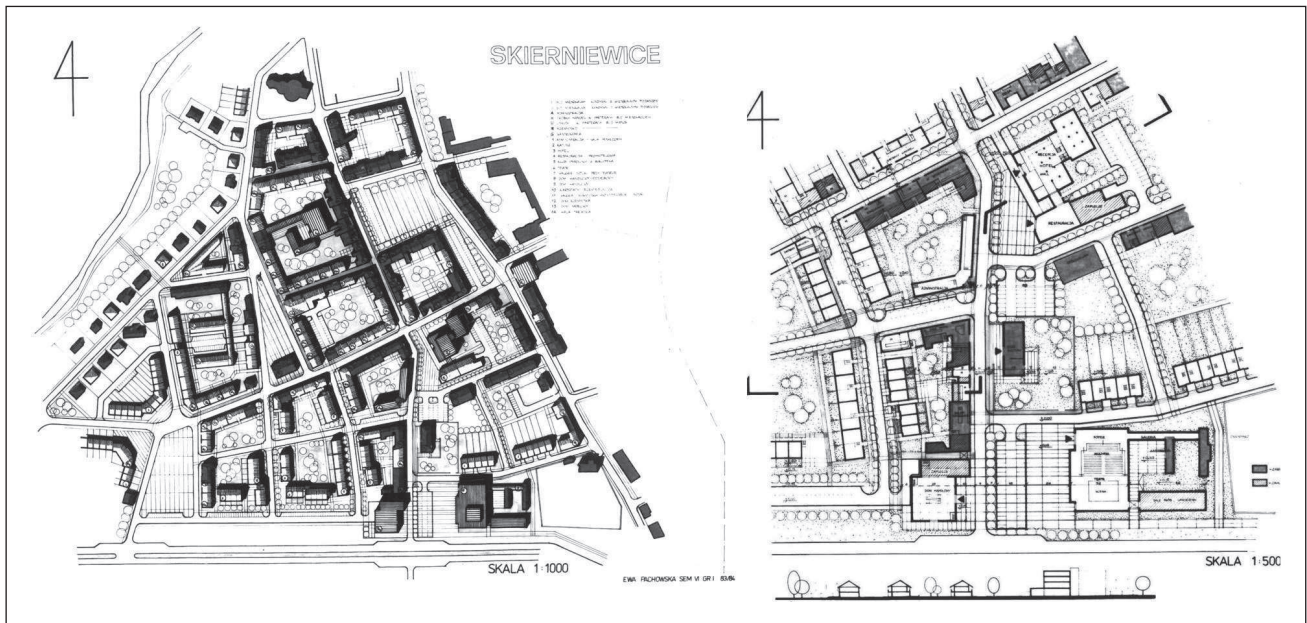
Oceniając blisko 45-letni okres funkcjonowania Wydziału Architektury w Polsce Ludowej wypada podkreślić, że w sferze urbanistyki kształtowały się w tym czasie postawy i idee, które najsilniej wyrażały się w postrzeganiu jej skomplikowanej roli społecznej jako istotnego instrumentu mającego rozwiązywać kwestie niedostatków. Zniszczenia wojenne postawiły na plan pierwszy odbudowę kraju, ale powojenna zmiana ustroju domagała się przeobrażeń strukturalnych w zagospodarowaniu. Faza socrealizmu naznaczyła piętnem politycznym urbanistykę, z którego długo nie mogła się ona oswobodzić. Gomułkowska faza oszczędzania i cięć inwestycyjnych lat 60. XX w. rozpoczęła okres normalizacji i uniformizacji architektury, co spowodowało w licznych przypadkach ucieczkę architektów za granicę. Gierkowskie - z lat 70. XX w. - hasło budowy drugiej Polski upoważniało do kreowania rozwiązań odcinających się skalą i układem od tej rzekomo zacofanej pierwszej Polski, a załamanie gospodarcze lat 80. XX w. wpłynęło na restrukturyzację służb projektowo-inwestorskich na rzecz sukcesywnej prywaty-

17. Projekt osiedla mieszkaniowego skomponowanego z różnych typów zabudowy, wykonany na sem. V w r.a. 1983/84. Student był zobowiązany przedstawić koncepcję całego osiedla w skali 1:1000 i fragment w skali 1:500 ukazując zasadę funkcjonalno-konstrukcyjną budynków oraz określić gabaryty zabudowy na widoku aksonometrycznym, ewentualnie na makiecie w skali 1:1000. Źródło: archiwum KUiGP

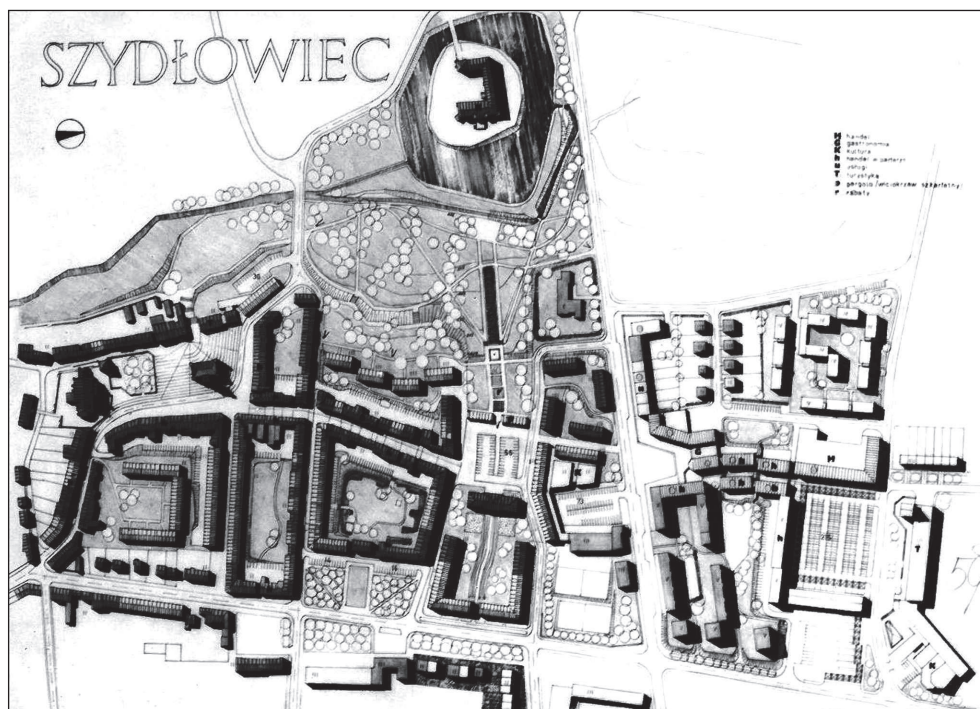
17. Design project of a housing area composed of different types of buildings prepared in 5th semester, academic year 1983/84. Student was required to present the concept of the whole area in 1:1000 scale and 1:500 scale of its part, showing the functional and construction principles of the buildings and specify building dimensions in the isometric view or in a model in 1:1000 scale. Source: Chair of Urban Design and Town Planning archives

zacji rynku usług projektowych i podporządkowania ich wymogom zamawiających projekty. Powstające na rajzbretach studenckich koncepcje urbanistyczne szły w kierunku utopijnych rozwiązań, pobudzając twórcze ambicje projektantów (il. 21), które następ-

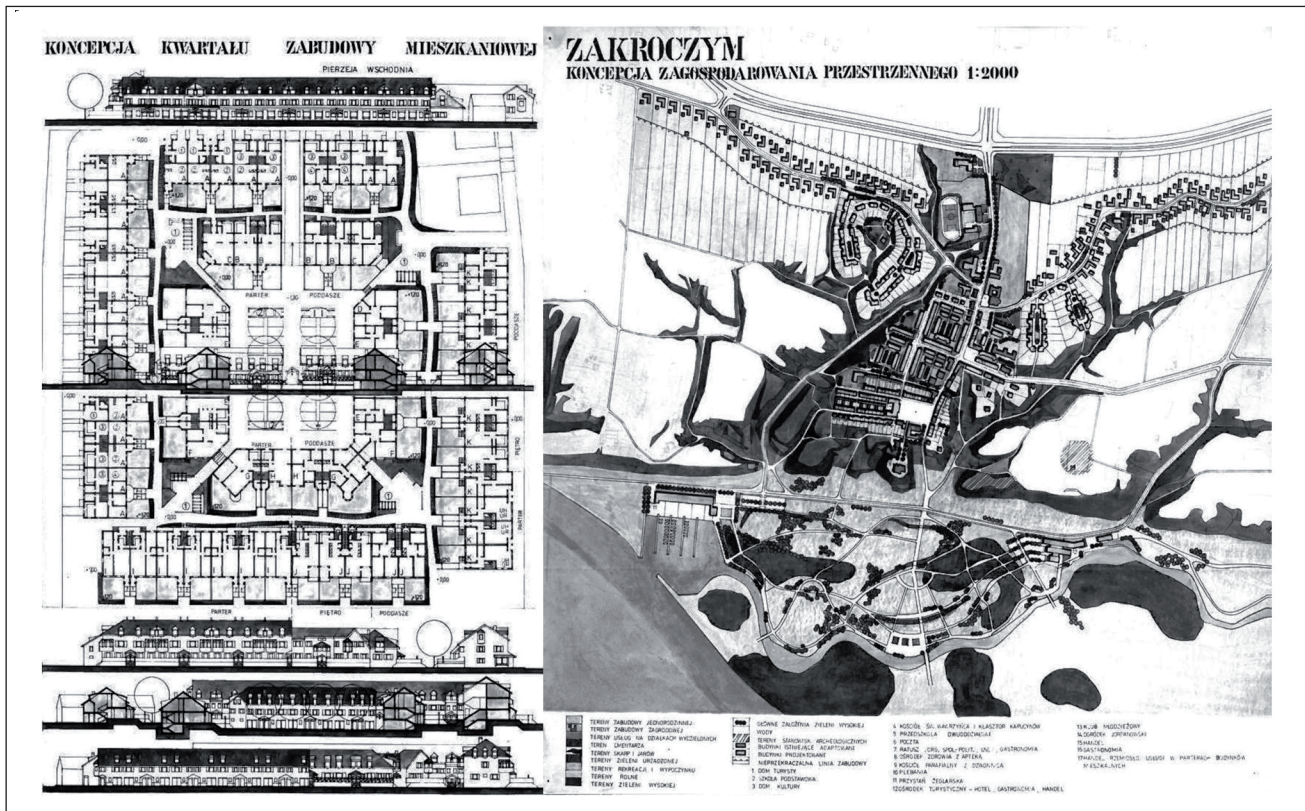
18. Projekt strefy centralnej Skierniewic wykonany na sem. VI w r.a. 1983/1984 na kierunku Architektura i Urbanistyka, pod kierunkiem dr E. Pachowskiej. Student był zobowiązany przedstawić koncepcję zagospodarowania obszaru z wyodrębnieniem zabudowy adaptowanej w skali 1:1000 i fragment zabudowy w skali 1:500 ukazującej zasadę kształtowania architektury wprowadzanych budynków usługowych oraz gabaryty zabudowy w aksonometrii lub na makiecie. Źródło: archiwum KUiGP

18. Project of the Skierniewice central zone prepared in 6th semester, academic year 1983/84, at the field of Architecture and Urban Design (AUD) under the supervision of Doctor E. Pachowska. Student was required to show the concept of the area land-use marking adapted buildings in 1:1000 scale and in 1:500 scale of its part showing the character of architecture of new service buildings and specify building dimensions in the isometric view or in a model in 1:1000 scale. Source: Chair of Urban Design and Town Planning archives

19. Projekt strefy centralnej Szydłowca wykonany w pracowni dr J.M. Chmielewskiego, na sem. VI w r.a. 1979/1980, przez Katarzynę Dębską. Analizując kolejne fazy rozwojowe miasta oraz występujące w jego strukturze urbanistycznej relacje ukształtowany został układ przestrzeni publicznych łączących nową koncentrację usług centrowych z jego historycznym jądrem. Źródło: archiwum KUiGP

19. Design project of the Szydłowiec central zone, prepared in the Chair of Doctor J.M. Chmielewski in 6th semester, academic year 1979/80, by Katarzyna Dębska. Analysing the subsequent phases of city development and relations occurring in historic core of urban structure was created a system of public space linking old and new concentration of central services. Source: Chair of Urban Design and Town Planning archives

21. Praca dyplomowa wykonana przez Przemysława Mireckiego, pod kierunkiem doc. J.M. Chmielewskiego. Podjęto w niej próbę kształtowania kwartałów strefy centralnej małego miasta (Zakroczym) przy użyciu niskiej intensywnej zabudowy mieszkaniowej. Źródło: archiwum KUiGP

21. Master diploma project prepared by Przemysław Mirecki under the supervision of J.M. Chmielewski PhD. DSc. The project attempted to develop the central zone of a small city (Zakroczym) using intensive residential terraced houses. Source: Chair of Urban Design and Town Planning archives

węzłowych i badań rozwojowych, jak i prace indywidualne powstające w postaci doktoratów i habilitacji kontestowały tę rzeczywistość.

5. Projektowanie urbanistyczne po zmianach ustrojowych w Polsce

Przemiany ustrojowe od roku 1990 zrewolucjonizowały nie tylko poglądy na urbanistykę, ale również zweryfikowały postawy projektantów wobec nowej rzeczywistości. Na Wydziale Architektury zaszły również znaczące zmiany. W 1994 r. uległy rozwiązaniu instytuty, a w ich miejsce uformowały się mniejsze jednostki: zakłady i pracownie. Instytut Urbanistyki i Planowania Przestrzennego rozpadł się na cztery zakłady kierowane przez profesorów: J.M. Chmielewskiego, S. Gzella, A. Gawlikowskiego i Z. Hryniaka, powstały również trzy niezależne pracownie doktorów: K. Domaradzkiego, A. Chylaka i A. Romiszewskiego.

Ponownie dokonywane były zmiany w programie nauczania. Wprowadzony został wykład „Wstęp do urbanistyki”, który wyklada do dziś prof. Andrzej Gawlikowski, a prowadzony przeze mnie przedmiot „Zasady budowy miast” zmienił nazwę na „Teoria urbanistyki”²⁰. Nowelizacja ustawodawstwa planistycznego w 1994 r. wymusiła korektę tematów ćwiczeń z projektowania urbanistycznego. Na semestrze VII studenci zaczęli wykonywać projekt miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego konkretnego terenu, dysponując kopią mapy geodezyjnej, a na semestrze VIII przedstawiali kierunkową strukturę przestrzenną miasta w ramach tematu „Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy”.

Wprowadzenie do nauczania projektowania urbanistycznego tematów planistycznych zagospodarowania przestrzennego wymagało zmian w sposobie przekazywania wiedzy i umiejętności. Z jednej strony nie chcieliśmy utracić możliwości doskonalenia

²⁰ J.M. Chmielewski, *Teoria urbanistyki w projektowaniu i planowaniu miast*, Oficyna Wyd. PW, Warszawa 2001, wyd. II, Warszawa 2005, wyd. III, Warszawa 2010.

u studentów wrażliwości na formę urbanistyczną i zdolności jej kształtowania, z drugiej strony chcieliśmy nauczyć umiejętności operowania symbolami planistycznymi i wyczulić ich na rangę regulującą planów w przyszłym zagospodarowaniu terenów. Często okazywało się, że zaprojektowanie formy urbanistycznej jest na tyle pracochłonne, że brakowało już studentowi czasu na świadome zapisanie jej symboliką planistyczną. Istniały do wyboru dwie drogi, albo zapis planistyczny projektu potraktować jako mniej istotny, albo tematy projektowe dobierać tak, aby forma urbanistyczna planowanego obszaru była mocno przesądzona stanem istniejącej zabudowy. Wówczas można było więcej uwagi poświęcić problematyce ściśle planistycznej. Tematy projektowe były wydawane z wykorzystaniem różnorodnych materiałów, którymi dysponowali prowadzący ćwiczenia, co umożliwiało ćwiczenie obu sposobów nauczania.

Program bazowy na kierunku Architektura i Urbanistyka został uzupełniony wybieralnymi przedmiotami kierunkowymi, wprowadzającymi do nauczania nowe wątki poznawcze, bazujące na własnych doświadczeniach nauczycieli akademickich. Znacząca bowiem część kadry nauczającej urbanistyki podejmowała się, w ramach własnej działalności gospodarczej, realizowania na zlecenie samorządów gminnych opracowań z zakresu planowania przestrzennego. Szczególnie aktywnie na tym polu wyróżnił się dr Krzysztof Domaradzki, którego pracownia wykonywała miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego dla licznych obszarów Warszawy.

Organizowane wystawy prac semestralnych i dyplomowych ilustrują rysujące się różnice podejść do projektowania urbanistycznego, zaznaczające się pomiędzy poszczególnymi zakładami i pracowniami Wydziału. Na jednym krańcu zaznacza się projektowanie urbanistyczne z mocnym zbliżeniem do projektowania architektonicznego, zaś na drugim krańcu ze zbliżeniem urbanistyki do planowania przestrzennego. Charakterystyczne są również różne podejścia uwzględniania stanu zagospodarowania występującego na obszarze wydawanego zadania

projektowego. Jedni prowadzący ćwiczenia z projektowania urbanistycznego zezwalają studentom na daleko idące odchodzenie od uwarunkowań zagospodarowania istniejącego, inni natomiast zmuszają do przestrzegania tych uwarunkowań w możliwie pełnym zakresie. W pierwszym przypadku wzbudzana była w studentach większa kreatywność projektowa, w drugim wyrabiana umiejętność i wrażliwość badawczo-analityczna przydatna zwłaszcza w planowaniu przestrzennym.

W ramach Towarzystwa Urbanistów Polskich (TUP) miałem okazję w latach 1994-1995 po raz drugi zająć się aglomeracją warszawską kierując zadaniem planistycznym pn. „Studium możliwości rozwoju obszaru metropolitalnego Warszawy (OMW)”²¹. Było to opracowanie analityczno-studialne uzupełniające i aktualizujące wiedzę o stanie zagospodarowania OMW, ukazujące jego mocne i słabe strony oraz przedstawiające wariantowo szanse i zagrożenia rozwojowe w perspektywie 2015 roku. Studium to obejmowało wszystkie niemal sprawy decydujące o szansach rozwojowych aglomeracji warszawskiej, dając równocześnie bagaż nowych doświadczeń przydatnych w dydaktyce urbanistycznej.

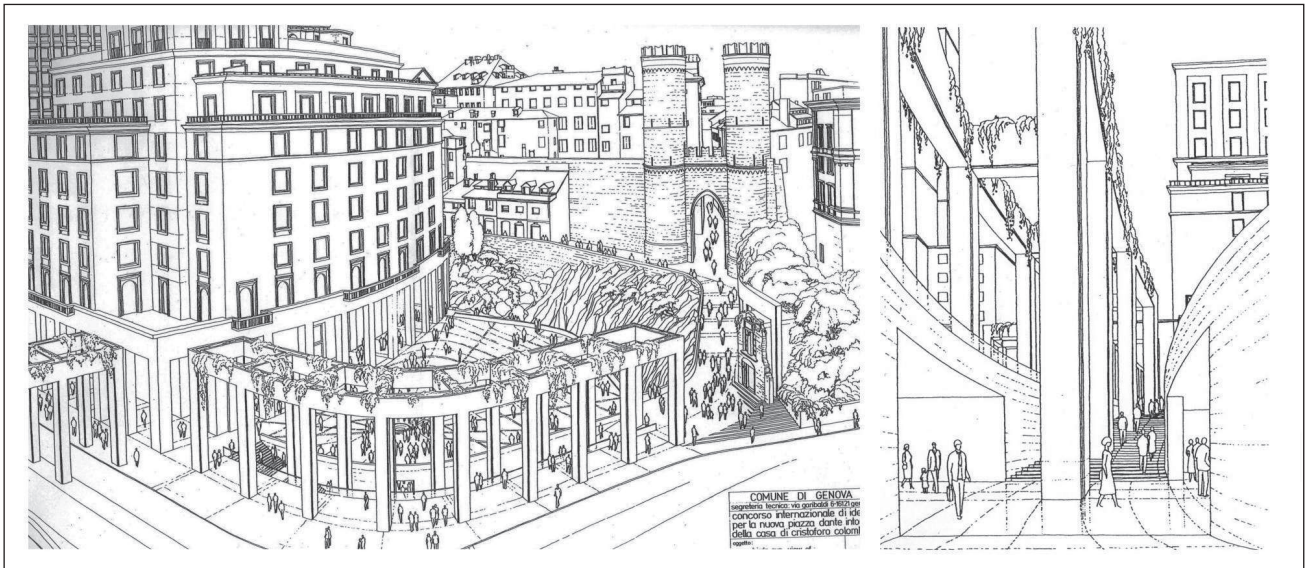
Do zadań samodzielnego pracownika naukowo-dydaktycznego doszedł obowiązek kształcenia kadry naukowej. Stopnie i tytuły naukowe odgrywały bowiem coraz istotniejszą rolę w kształtowaniu się jednostek strukturalnych Wydziału Architektury. Dr inż. arch. Wanda Śliwińska-Ładzińska uzyskała w 1994 r. stopień doktora habilitowanego²², a następnie kolejno stopnie doktorów zdobyli architekci: Krystyna Solarek (1998), Małgorzata Mirecka (1999)²³, Ewa Grochowska (2002), Wojciech Bartoszczuk (2003) i Tomasz Majda (2003).

Przejąwszy po prof. Hannie Adamczewskiej-Wejchert Zakład Urbanistyki oraz wykłady i ćwiczenia z „Zasad budowy miast”, a także mając możliwość swobodnego kreowania metod nauczania projektowania urbanistycznego podjąłem próbę przekazywania wiedzy urbanistycznej i umiejętności projektowych budowanych na teoriach urbanistycznych i na, będących ich podwaliną, doświadczeniach

²¹ Studium możliwości rozwoju obszaru metropolitalnego Warszawy wykonywane było w latach 1994-1995 przy udziale trzech zespołów ekspertów z Biura Planowania Rozwoju Warszawy pod kierunkiem mgr inż. arch. M. Świetlika, Instytutu Gospodarki Przestrzennej i Komunalnej pod kierunkiem dr arch. W. Piziorskiego i Politechniki Warszawskiej pod kierunkiem dr hab. arch. A. Gawlikowskiego i prof. dr hab. arch. S. Gzella.

²² W. Śliwińska-Ładzińska, *Urządzenia społeczno-usługowe elementem kształtowania „strefy przychylniej społecznie” polskich zespołów mieszkaniowych*, PWN, Warszawa 1992.

²³ Badania i tezy pracy doktorskiej opublikowano w książce: J.M. Chmielewski, M. Mirecka. *Modernizacja osiedli mieszkaniowych*, Oficyna Wyd. PW, Warszawa 2001, wyd. II, Warszawa 2007.

22. Praca projektowa wzmiankowana przez jury w Międzynarodowym Konkursie UIA na nowe zagospodarowanie Placu Danteo w Genui, 1989, autorzy: Jan Maciej Chmielewski, Andrzej Gawlikowski, Małgorzata Mirecka, Przemysław Mirecki. Źródło: archiwum własne prof. J.M. Chmielewskiego

22. Design project noticed by the jury of UIA International Competition for Dante Square in Genoa in 1989. Authors: Jan Maciej Chmielewski, Andrzej Gawlikowski, Małgorzata Mirecka, Przemysław Mirecki. Source: Professor J.M. Chmielewski private archives

planistycznych w obszarze gospodarki przestrzennej. Zespół, którym kierowałem²⁴, potrafił łączyć doświadczenia dydaktyczne z nauką i praktyką w planowaniu przestrzennym. Jego członkowie pracują, między innymi, jako główni projektanci miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego oraz studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miast i gmin²⁵, specjaliści z zakresu urbanistyki w urzędach miast czy działacze zaangażowani w społecznych organizacjach zajmujących się urbanistyką²⁶.

Mając taką kadrę naukowo-dydaktyczną, sprawdzoną również w konkursach urbanistyczno-architektonicznych (il. 22), łącznie z prof. Andrzejem Gawlikowskim mogliśmy utworzyć w 1995 r. w ramach Wydziału Architektury Katedrę Urbanistyki i Gospodarki Przestrzennej²⁷. Miało to wpływ

na poszerzenie zakresu nauczania projektowania urbanistycznego również poza Wydziałem Architektury, a także pozwoliło włączyć w zakres dydaktyki utworzone w 1993 r. Podyplomowe Studium Urbanistyki i Gospodarki Przestrzennej, w którym doksztalczani byli w zakresie podstaw i możliwości projektowania urbanistycznego absolwenci z innych kierunków nauczania²⁸. Podjęliśmy się także prowadzenia zajęć z urbanistyki i planowania przestrzennego w Kolegium Nauk Społecznych i Administracji PW na kierunku nauczania „Administracja”. Było to nowe wyzwanie dydaktyczne wymagające wypracowania metody nauczania urbanistyki osób, które nie ubiegają się o dyplom architekta.

Opierając się na doświadczeniach krajowych i zagranicznych staraliśmy się zaszczepić w studentach świadomość, że projektowanie dla potrzeb planowa-

²⁴ Zespół Zakładu Urbanistyki: dr hab. Wanda Śliwińska-Ładzińska, dr Wojciech Bartoszczuk, dr Tomasz Majda, dr Małgorzata Mirecka, dr Krystyna Solarek.

²⁵ Dr inż. M. Mirecka jest autorem około 40 planów miejscowych i 6 studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miast i gmin, a dr K. Solarek – ponad 50 planów i 3 studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miast i gmin.

²⁶ Dr inż. E. Grochowska i dr inż. W. Bartoszczuk są pracownikami Biura Architektury i Planowania Przestrzennego Urzędu Miasta Stołecznego Warszawy, dr inż. T. Majda jest w kolejnej kadencji Sekretarzem Generalnym Towarzystwa Urbanistów Polskich.

²⁷ Skład osobowy Katedry Urbanistyki i Gospodarki Przestrzennej: prof. dr hab. Jan Maciej Chmielewski (kierownik), prof. dr hab. Andrzej Gawlikowski, dr hab. Wanda Śliwińska-Ładzińska, dr Ewa Grochowska, dr Małgorzata Mirecka, dr Krystyna Solarek, od 2010 r. powiększony o dr Martę Sroczyńską oraz Pracownię Planowania Przestrzennego w osobach: dr Andrzej Romiszewski, dr Krystyna Maciątek, dr Małgorzata Sikorska.

²⁸ A. Gawlikowski, A. Zalewski, *Dziesięć lat i dwadzieścia dyplomów Podyplomowego studium urbanistyki i gospodarki przestrzennej na Wydziale Architektury Politechniki Warszawskiej*, Oficyna Wydawnicza PW, Warszawa 2002.

nia przestrzennego nie ma cech projektowania architektoniczno-budowlanego. W jego wyniku nie są realizowane raz zaprojektowane formy urbanistyczne, lecz jest wzbogacana ilość przesłanek ważnych dla kolejnych działań planistycznych zachodzących w ciągłym procesie budowania struktur miejskich. Podkreślaliśmy, że wizje rozwojowe kreowane w formie koncepcji urbanistycznych nie mogą być zdeterminowane stanem ostatecznym do którego dążymy, lecz stanowić podwalinę do dalszych przekształceń rozwojowych. Stąd więc ważnym ogniwem projektowania urbanistycznego była umiejętność wyciągania wniosków z zastanego stanu zagospodarowania i jego ocena. Wynik fazy analitycznej projektu powinien więc określać podstawowe przesłanki do budowania formy urbanistycznej i wskazywać kierunek jej tworzenia. Z drugiej strony należało w studentach wyrabiać wrażliwość na relacje, jakie występują w układach zabudowy, tak istotne przy projektowaniu architektonicznym. Forma budynku wrastać powinna w formę urbanistyczną, raczej ją uzupełniać, niż naruszać jej harmonię. Tworzywo urbanistyczne musi być w każdym przypadku wstępnie rozpoznane przez studentów. Zakładamy, że taka świadomość wykształcana jest w nich również w ramach projektowania architektonicznego. Mimo to często trzeba było uświadamiać młodym projektantom, że kształt budynku musi wynikać z jego funkcji, ale równocześnie uświadamiać, że ten kształt powinien współgrać z otoczeniem.

Technika projektowania, zarówno architektonicznego, jak i urbanistycznego, zaczyna być wspomagana coraz bardziej możliwością komputerowego zapisu projektu. Pojawienie się tych możliwości miało wpływ na pracę studenta w ciągu semestru. W czasie korekt uzewnętrzniała się w licznych przypadkach zanikiem u studentów umiejętności szkicowej prezentacji koncepcji projektowej, natomiast otwierała możliwości bogatszej niż kiedyś prezentacji finalnej projektu. Studenci, pracując na cyfrowo zapisanych mapach, mogą wnikliwiej przeanalizować istniejące zagospodarowanie, w czym pomocne są również dostępne w Internecie zdjęcia satelitarne. Dziś nie ma problemu w rozpoznawaniu form oraz funkcji zabudowy i zieleni, struktury parcelacyjnej gruntów, aktualnie obowiązujących planów i zamierzeń planistycznych. Rodzi się problem, jak dalece uwarunkowania zastane mają wpływać na studencką koncepcję projektową.

Od 2005 r. zaczęły być wprowadzane na warszawskim wydziale trzystopniowe studia architektonicz-

ne. Pociągnęło to za sobą konieczność przygotowania dwóch programów nauczania: ośmiosemestralnego na poziomie inżynierskim i czterosemestralnego na poziomie magisterskim oraz sformalizowanie studiów doktoranckich. W zakresie urbanistyki na studiach pierwszego stopnia nastąpiło przesunięcie programu o jeden semestr wyżej, tj. wykłady „Wstęp do urbanistyki” umieszczone zostały na semestrze III, wykłady i ćwiczenia „Elementy kompozycji urbanistycznej” na semestrze V, wykłady i ćwiczenia „Teoria urbanistyki” na semestrach VI i VII, pierwszy projekt urbanistyczny /zespół zabudowy mieszkaniowej/ na semestrze VI i drugi projekt urbanistyczny /plan miejscowy/ na semestrze VII. Na studiach drugiego stopnia umieszczono dwa projekty urbanistyczne /ośrodek usługowy/ na I semestrze oraz /studium gminy/ na semestrze II. Studenci zostali zobowiązani do wykonania dwóch projektów dyplomowych: inżynierskiego i magisterskiego. Zarówno pierwszy, jak i drugi dyplom może być ukierunkowany na projektowanie architektoniczne bądź urbanistyczne.

Zmiany programowe wywołały dyskusję nad metodami kształcenia, w tym również nad celowością utrzymywanego od 1961 r., jednolitego modelu kształcenia architekta. Wróciła myśl o możliwości ukierunkowania kształcenia studentów na poziomie studiów magisterskich w czterech profilach, w tym w profilu urbanistycznym.

W projektach zabudowy mieszkaniowej odeszliśmy od projektowania zespołów mieszkaniowych według typowego modelu osiedla. Studenci są zobowiązani do indywidualnego zaprogramowania zarówno typów zabudowy mieszkaniowej, jak i towarzyszących jej usług w nawiązaniu do lokalizacji obszaru projektowanego, jego wielkości z mocnym wydobyciem kreacji formy urbanistycznej (il. 23).

Projekt planu miejscowego z reguły przygotowywany jest dla terenów już częściowo zabudowanych. Ważne jest zwrócenie uwagi na regulacyjną i ochronną rolę planu, a także sposób zapisu jego ustaleń. Duży wpływ na ocenę ma sposób redakcji legendy planu, jak i ilość użytych symboli planistycznych. Chodzi bowiem o zwrócenie studentom uwagi na bogate możliwości kreacji planistycznej rozwoju przestrzennego. Finalny projekt musi składać się z inwentaryzacji urbanistycznej, rysunku planu z ustaleniami dla poszczególnych terenów oraz wizji ilustrującej koncepcję zagospodarowania i zabudowy obszaru, która wynika z ustaleń planistycznych (il. 24).